

А.О.Єрмакова, В.В. Деркачова

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ
В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА***Луганський національний аграрний університет, м. Луганськ, Україна*

Постановка проблеми. Складовою частиною агропромислового комплексу є харчова промисловість. Харчова промисловість України є стратегічно важливою, оскільки підприємства цієї галузі формують продовольчу безпеку країни, забезпечують населення необхідними продовольчими товарами, витрати на споживання яких складають понад 60% загальних грошових витрат населення [12]. В минулому Україна мала досить розвинуту, структуровану і різноманітну промисловість, яка виробляла великий асортимент продуктів харчування. Економічна роль харчової промисловості в розвитку економіки визначається, насамперед, тим, що вона забезпечує населення продовольством промислового виробництва. За вартістю валової продукції (майже 20%) вона поступається тільки машинобудуванню і металообробці, за кількістю промислового виробництва потенціалу (10,1%) займає третє місце в структурі промислового комплексу, а за вартістю промислово-виробничих фондів – п'яте. Провідними фондами харчової промисловості є: борошномельна, круп'яна, хлібопекарська, цукрова, олійно-жирова, плодоовочевоконсервна, м'ясна, молочна, харчосмакова, кондитерська, виноробна та інші.

Розвиток харчової промисловості базується на використанні сільськогосподарської сировини. Тому розвиток її окремих галузей та їх територіальна організація взаємопов'язані із сільськогосподарським виробництвом. Інтегруючись між собою, вони утворюють різні територіальні агропромислові формування [8].

Одним з основних завдань підприємств харчової промисловості є задоволення попиту споживачів шляхом пропозиції якісних продуктів широкого асортименту. Для вирішення поставленої задачі підприємствам, особливо в нинішніх умовах, варто продумати свою стратегію розвитку [12]. Це вимагає розгляду середовища функціонування підприємств харчової промисловості та аналізу сучасного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань, сучасного стану, стратегічного розвитку та нарощуванню потенціалу підприємств харчової промисловості, присвятили свої праці Л.В. Дейнеко, О.В. Шубравська, С. Кваша, А.О. Коваленко, П. Купчак, Т.Л. Мостенська, О. Сандул, Л.В. Старшинська, Т.В. Якимчук, О.О. Меліх, М.М. Шпак, С.М. Козир.

Формулювання мети статті. Розглянути умови діяльності вітчизняних виробників харчових продуктів, виявити основні проблеми та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Основний матеріал дослідження. Харчова промисловість – галузь легкої промисловості, сукупність виробництв харчових продуктів у готовому вигляді або у вигляді напівфабрикатів, а також тютюнових виробів, мила і миючих засобів, парфюмерно-косметичної продукції. У системі агропромислового комплексу харчова промисловість тісно пов'язана з сільським господарством як постачальником сировини, а також з торгівлею. Частина галузей харчової промисловості тяжіє до сировинних районів, інша частина – до районів споживання. Головним завданням галузі є виробництво продуктів харчування. Основні з них: цукрова, борошномельна, м'ясна, молочна, хлібопекарська, маслоробна, кондитерська, спиртова, макаронна, пивоварна, рибна, виноробна, круп'яна, консервна, тютюнова. В Україні найбільшого розвитку набула борошномельна та круп'яна промисловість [3]. За кількістю зайнятих та за обсягом валової продукції харчова

промисловість належить до найважливіших галузей господарства у більшості країн світу. Їй властива вельми складна структура: понад двадцять підгалузей, що виробляють як готову продукцію, так і напівфабрикати.

Харчова промисловість за останнє десятиліття була суттєво реконструйована, оновлена, досягла значної різноманітності асортименту продукції, досить високої якості багатьох її видів. Зараз важливим питанням подальшого розвитку провідних галузей є розширення зовнішнього ринку збуту продукції [6].

Протягом 2001-2007 рр. виробництво харчових продуктів зростало в середньому на 13% щорічно, що і дозволило забезпечити вітчизняних споживачів основними продовольчими товарами переважно за рахунок пропозиції вітчизняних товаровиробників. Попри це, нині існує потреба в імпортуванні продовольчих товарів, переважно тих видів, які відсутні у нашій країні, а саме: м'ясо і харчові субпродукти свійської птиці, цукор і тютюнова сировина [12].

У 2008 р. підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів реалізували продукції на 110,44 млрд. грн. та забезпечили роботою 436 тис. працівників, або 13,7 % найманих працівників промисловості [12].

Впродовж 2009 та 2010 рр. спостерігається подальше збільшення обсягів виробництва продукції у харчовій промисловості. Зниження обсягів виробництва у харчовій промисловості спостерігається у 2010 р. в порівнянні з 2003 р. в цукровій промисловості на 27,4%, або 681,0 тис. т та борошно-круп'яній на – 9,7%, або 569,7 тис. т. (табл.1) [1].

Таблиця 1

Виробництво основних видів промислової продукції в Україні за 2003–2010 роки
(харчова промисловість)

Вид продукції	Роки								
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	7місяців 2011
продукція тваринництва, тис. т	896,0	1078,8	1075,4	1222,8	1480,6	1421,8	1341,0	1440,4	776,7
олійно-жирова, тис. т	1644,2	1794,0	1884,3	2566,1	2728,8	2349,6	3296,8	3537,7	2093,0
молочна, тис. т	1302,7	1478,3	1720,5	1654,2	1733,6	1667,9	1570,8	1565,5	940,3
борошно-круп'яні вироби, тис. т	5900,1	6042,5	6070,0	5731,0	5835,0	5950,7	5483,0	5330,4	1170*
цукор, тис. т	2486,0	2147,0	2139,0	2592,0	1867,0	1571,0	1275,0	1805,0	**
кондитерські вироби, тис. т	498,0	554,0	568,0	544,0	585,0	596,0	596,0	604,0	295,1
напої, млн. дал	415,5	455,2	592,7	651,2	749,5	724,2	653,8	676,2	394,1
соки, тис. т	399,3	471,1	608,1	695,8	1014,0	919,4	710,4	749,3	385,1

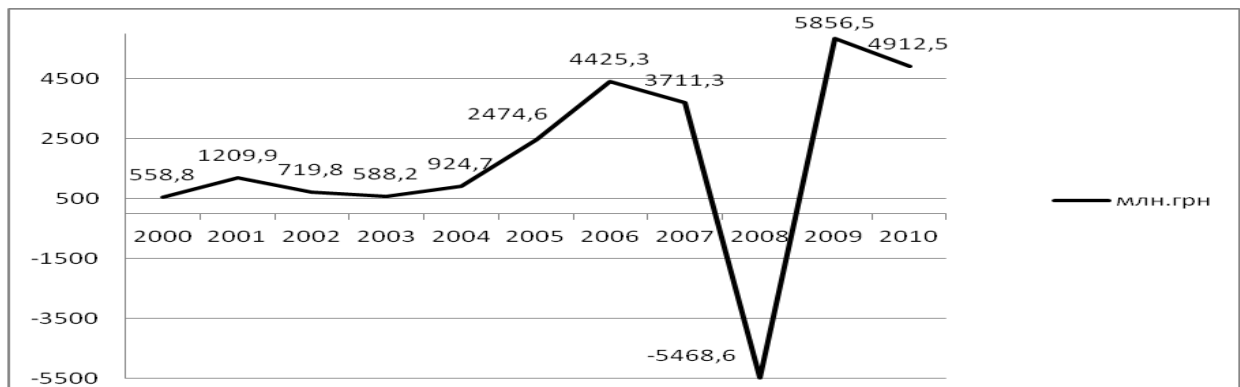
* інформація наведена тільки по обсягам виробництва виробів хлібобулочних та печиву

** інформація відсутня

Джерело: Держкомстат

На підприємствах із виробництва харчових продуктів та напоїв за період з січня по липень 2011 року випуск продукції зменшився на 3,2%, у тому числі у виробництві напоїв – на 9,2%, кондитерській, молочній промисловості – відповідно на 5,4% та 5,9%. Водночас збільшились обсяги продукції у переробленні та консервуванні овочів і фруктів (на 5,8%), м'ясній промисловості (на 8,5%), виробництві олії та жирів (на 1,1%). З початку 2011 р. вироблено 1820 тис. т нерафінованої соняшникової олії, 31,6 тис. т свіжих чи охолоджених яловичини і телятини, 105 тис. т свіжої чи охолодженої свинини, 420 тис. т свіжих чи охолоджених м'яса та субпродуктів свійської птиці, 509 тис. т молока обробленого рідкого, 45,1 тис. т вершкового масла, 101 тис. т сирів жирних, 287 тис. т продуктів кисломолочних, 43,9 тис. т сиру свіжого неферментованого та кисломолочного [1].

Впродовж останніх років в діяльності підприємств харчової промисловості (включаючи малі підприємства) простежується тенденція до збільшення частки прибуткових підприємств (рис.1) [1, 7]. Значний рівень збитку підприємства харчової промисловості отримали від господарчої діяльності у кризовому 2008 р., а саме – 5468,6 млн. грн. [1].

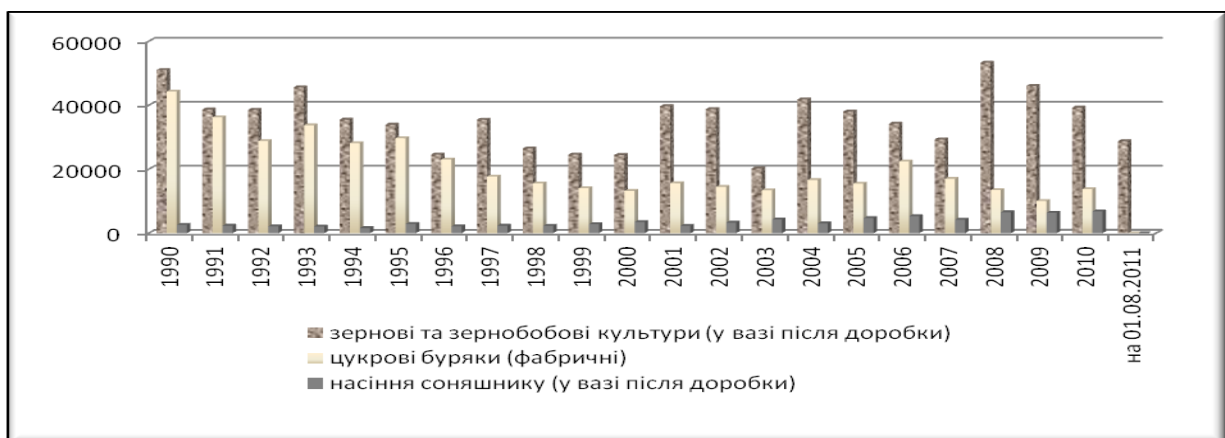

Джерело: Держкомстат

Рис. 1. Фінансові результати від звичайної діяльності підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності (виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів)

Ефективне функціонування харчової промисловості значною мірою залежить від структури ресурсів, які вона споживає. Доцільно окремо розглянути структуру матеріальних (сировинних та енергетичних), фінансових і трудових ресурсів.

Підприємствам з виробництва продуктів харчування постачає сировину сільське господарство. Через існуючі труднощі у вирощуванні сировини багато підприємств харчової промисловості мають проблеми із забезпеченням виробництва достатньою кількістю продукції належної якості, що погіршує конкурентоспроможність продукції підприємств [12]. Так, за даними статистики в Україні за період з 1990 р. по 2010 р. обсяги виробництва основних сільськогосподарських культур характеризуються, у більшості випадків, зниженням обсягів, а саме: виробництва зернових та зернобобових культур у 2010 р. в порівнянні з 1990 р. зменшилось на 23,0%, цукрових буряків на 68,9%, але при цьому, значно збільшуються обсяги виробництва насіння соняшнику (на 163,4%) (рис. 2) [1].

Джерело: Держкомстат

Рис. 2. Виробництво основних сільськогосподарських культур, тис. т

Головною причиною зменшення обсягів виробництва є підвищення вартості ресурсів і кредитних ставок, збільшення податків, а також раптове відкриття внутрішнього ринку для конкуренції з іноземними товаровиробниками. До спаду виробництва призвело також скорочення ресурсів, зниження ефективності їх використання, ослаблення виконавчої і технологічної дисципліни, зменшення стимулів і можливостей щодо інвестування і прискорення науково-технічного прогресу. Майже припинено оновлення машинно-тракторного парку господарств, не забезпечується навіть просте відтворення виробництва, відсутнє нагромадження капіталу: більше того, встановилася чітка тенденція зменшення поголів'я худоби і птиці (6-10% щороку), скорочення багаторічних насаджень, тобто господарства існують переважно за рахунок „проїдання” запасів і штучного зниження справжньої вартості робочої сили.

Перехід до ринкової економіки докорінно змінює мету й завдання виробництва. Якщо головною метою виробництва за часів адміністративно-командної було виконання плану, то в умовах функціонування ринкових відносин – одержання максимального прибутку на капітал. Основою виробництва стає пріоритет споживачів ринку. Виробництво продукції слід орієнтувати на ринок – на найповніше задоволення потреб споживачів та одержання максимального прибутку. Основними принципами функціонування цих відносин мають бути: ощадливість, конкуренція, захист споживачів і товаровиробників [4].

Основними стратегічними напрямками зміни структури сировинних ресурсів, що споживає харчова промисловість України, мають стати: поліпшення якісних показників сільськогосподарської сировини, яка використовується у виробництві продуктів харчування, використання нетрадиційних видів сировини, харчових добавок та ін.; максимальне зменшення залежності від імпорتنих сировинних ресурсів (насамперед таропакувальних матеріалів); забезпечення комплексної переробки сировини та мінімізація її витрат.

Незважаючи на досить позитивні значення показників діяльності підприємств харчової промисловості, у їх роботі існує низка негативних чинників, які стримують розвиток. У ринковій економіці на пропозицію, крім попиту та доцільності для виробника виготовляти певний обсяг продукції, також впливає обмеженість ресурсів. Особливо цей чинник значущий для підприємств харчової промисловості, оскільки за високої матеріаломісткості продукції їм доводиться задовольняти потреби у продовольчих товарах в умовах постійного зростання населення планети.

До чинників, які гальмують розвиток харчової промисловості та мають негативний вплив на ефективність діяльності підприємств, крім стану сировини, належить також стан основних засобів [12]. Так, за станом виробничо-технічної бази, структурою, техніко-економічними показниками й розвитком інфраструктури харчова промисловість України значно відстає від економічно розвинених країн, особливо щодо комплексної переробки сировини, механізації й автоматизації виробничих процесів, а також фасування та упаковки продукції.

Незважаючи на винятково сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, населення ще не повністю забезпечене високоякісними продовольчими товарами. Останнім часом Україна втрачає зовнішні ринки збуту продовольчих товарів, а внутрішній заповнений зарубіжними продуктами (нерідко низької якості), тимчасом як для їх виробництва є всі необхідні сировинні ресурси й виробничі потужності.

Загальна економічна криза, значний спад виробництва сільськогосподарської продукції, заборгованість по заробітній платі та пенсіях, нестача фінансових і матеріальних ресурсів, їх подорожчання негативно впливають на результати роботи підприємств харчової промисловості [4].

Також слід зазначити, що для сучасних підприємств харчової промисловості є доволі характерним низька інноваційна активність. На сьогоднішній час інновації є джерелом успішного розвитку, без їх запровадження підприємствам важко буде посісти гідне місце на світових ринках. Використання ж нових знань і технологій виробництва особливо важливі у конкурентній боротьбі, оскільки дозволяють опиратись впливу зовнішніх чинників [12].

Перехід до ринкової економіки вимагає вирішення стратегічного завдання – створення в Україні потужної харчової індустрії для забезпечення нормальної життєдіяльності населення, відновлення й збереження його здоров'я, вдосконалення сільськогосподарського виробництва, соціальної переорієнтації базових галузей промисловості країни, наповнення фінансами державного бюджету. Виходячи з цього, розвитої харчової промисловості має бути пріоритетним напрямком економічної політики держави. Необхідно зорієнтувати цю галузь на одержання кінцевого результату діяльності всього АПК, щоб забезпечити значне підвищення його ефективності та згодом вона стане надійним джерелом поповнення державного бюджету і значних валютних надходжень [12].

Як свідчить аналіз діяльності підприємств харчової промисловості, уповільнення та невідповідності інвестиційного та інноваційного процесів – головна причина сучасних кризових явищ у розвитку галузі, стримування активного реформування й забезпечення сталого її функціонування в перехідний період до розвинутої соціально орієнтованої ринкової системи господарювання.

Основними напрямками системного трансформування харчової промисловості України повинно стати:

- зміна структури управління галуззю;
- зміна структури галузі (співвідношення між групами суб'єктів господарювання, виділеними за такими критеріями: форма власності, організаційно-правова форма підприємства, розмір, фінансове становище і тип організаційної структури);
- зміна структурних галузевих ринків;
- зміна структури ресурсів, що споживаються галуззю;
- зміна структури асортименту, що виробляється галуззю;
- зміна структури створюваного галуззю валового внутрішнього продукту.

Головним резервом насичення внутрішнього ринку продуктами і розширення експорту повинно стати поліпшення використання наявних ресурсів підприємств і всього промислового потенціалу України. Завдяки впровадженню інтенсивних ресурсозберігаючих технологій, поглибленню спеціалізації виробництва, розширенню переробки і зберігання продукції в регіонах її вирощування, створенню сировинних зон самими виробниками продукції, формуванню агропромислово-торговельних об'єднань можливе формування і збільшення використання потенціалу галузей і виробництв.

Стратегія формування і насичення ринку продукції харчових підприємств повинна враховувати купівельну спроможність населення, можливість зміцнення вітчизняного сільськогосподарського виробництва (ресурсний потенціал), наявність виробничої бази і стан управління процесами ефективного її використання (виробничий потенціал), розвиток системи маркетингу (маркетинговий потенціал), можливість стимулювання експорту українських виробників (експортний потенціал) тощо [10].

Одним з головних стратегічних напрямків виходу харчової промисловості з кризового стану, стабілізації та прискорення її розвитку – знаходження джерел залучення інвестицій з урахуванням галузевих особливостей, прийняття ефективних управлінських рішень щодо розробки й реалізації інвестиційних проектів.

До основних напрямків стимулювання вітчизняних та іноземних інвестицій у харчову промисловість можна віднести:

- розробку регіональних програм стимулювання приватних інвестицій,
- розвиток ринку цінних паперів,
- створення вільних економічних зон,
- придбання іноземними інвесторами акцій вітчизняних підприємств харчової промисловості,
- страхування інвестицій від некомерційних ризиків,
- концентрацію внутрішніх ресурсів при централізованій підтримці з метою реалізації пріоритетних інвестиційних проектів тощо.

Капітальні вкладення треба спрямовувати передусім у стратегічні галузі, зокрема, в цукрову, олійно-жирову, плодоовочевоконсервну, лікєро-горілчану, виноробну, соляну та інші, які можуть виробляти конкурентоспроможну продукцію для внутрішнього й зовнішнього ринків. З метою створення економічної зацікавленості в інвестуванні харчової промисловості України доцільно впровадити систему пільгового оподаткування нових реструктурованих підприємств галузі, що сприятиме прискореному зростанню обсягів виробництва високоякісних харчових продуктів.

Висновки та пропозиції. Формування соціально орієнтованої економіки вимагає вирішення стратегічного завдання – створення в Україні потужної конкурентоспроможної харчової промисловості, здатної забезпечити продовольчу безпеку в країні.

Для стабілізації становища в ряді галузей харчове промисловості необхідно:

- модернізувати матеріально-технічну базу, збільшити обсяги виробництва конкурентоспроможної продукції й розширити її асортимент, активізувати роботу щодо залучення іноземних інвестицій та кредитів;

- забезпечити пріоритетність розвитку галузей здійсненням державної фінансово-кредитної підтримки підприємств за рахунок розширення видів їх кредитування, а також відновлення практики передбачення в державному бюджеті коштів для кредитування міжсезонних витрат підприємств цукрової, олійно-жирової, плодоовочевоконсервної, виноробної та інших галузей;

- продовжувати протекціоністську політику щодо вітчизняного товаровиробника;

- запровадити регулювання ринків зерна, цукру, олії, алкогольних напоїв;

- відновити традиційні й освоїти нові зовнішні ринку збуту, зокрема, створити за кордоном постійно діючі представництва окремих галузей, підприємств, регіонів;

- активізувати роботу щодо створення інтегрованих структур, до складу яких повинні увійти переробні і сільськогосподарські підприємства, фірмові магазини організації з матеріально-технічного забезпечення й збуту продукції.

Список використаної літератури:

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua>
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-9240-16.html>
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://finansist.km.ua/content/kharchova_promyslovist
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/00000000/geografiya/geografiya_-_oletskiy_y_r
7. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/Ekon/2009_6/38.pdf
8. Іванух Р.А., Дусановський С.Л., Білан Є.М. Аграрна економіка і ринок. - Тернопіль: "Збруч", 2003. - 305 с.
9. Козир С.М. Вдосконалення механізмів державної підтримки аграрного сектора економіки України // Економіка та держава. – 2010. - №9. – С.120-123.
10. Меліх О.О. Проблеми нарощування потенціалу підприємств харчової промисловості // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. - №3. – С.252-255.
11. Шубравська О.В. Агропродовольчий сектор в умовах кризи: основні тенденції та виклики розвитку // Економіка і прогнозування. – 2009. - №3. – С.99-110.
12. Якимчук Т.В. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України // Актуальні проблеми економіки. – 2010. - №4. – С.162-168.

УДК 338.439.5

А.О. Єрмакова, В.В. Деркачова ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

В статті визначено економічну роль та завдання підприємств харчової промисловості в агропромисловому комплексі; досліджено сучасний стан виробництва основних видів промислової продукції в Україні; розглянуто структуру сировинних ресурсів, які споживаються підприємствами харчової промисловості; встановлено причини зменшення обсягів виробництва та чинники, що негативно впливають на результати роботи підприємств, а також обґрунтовано їх основні стратегічні напрями змін; запропоновано напрями трансформування харчової промисловості України.

Ключові слова: харчова промисловість, підприємства харчової промисловості, галузь, виробництво, промислова продукція, сировинні ресурси, сільське господарство, стратегічні напрями.

УДК 338.439.5

А.А. Ермакова, В.В. Деркачева ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОЙ РЫНОЧНОЙ СРЕДЫ

В статье определена экономическая роль и задачи предприятий пищевой промышленности в агропромышленном комплексе; исследовано современное состояние производства основных видов промышленной продукции в Украине; рассмотрена структура сырьевых ресурсов, которые потребляются предприятиями пищевой промышленности; установлены причины уменьшения объемов производства и факторы, негативно влияющие на результаты работы предприятий, а также обоснованы их основные стратегические направления изменений; предложены направления трансформации пищевой промышленности Украины.

Ключевые слова: пищевая промышленность, предприятия пищевой промышленности, отрасль, производство, промышленная продукция, сырьевые ресурсы, сельское хозяйство, стратегические направления.

UDK 338.439.5

A.A. Ermakova, V.V. Derkachova DEVELOPMENT PROBLEMS OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF UNSTABLE MARKET ENVIRONMENT

The economic role and tasks of food industry enterprises in agro-industrial complex have been determined in the article; current state of production of main types of industrial produce in Ukraine has been researched; structure of raw materials source which is used by food industry enterprises has been examined; reasons of decrease of production volume and factors that negatively influence the results of enterprises efforts have been determined, and their main strategic directions of changes have been substantiated; directions of food industry transformation in Ukraine have been suggested.

Key words: food industry, food industry enterprises, sector (branch), production, industrial produce, source of raw materials, agriculture, strategic direction.